

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The traditional vernacular architecture of Livadhia [in het Grieks]

Bintliff, J.L.

Citation

Bintliff, J. L. (1997). The traditional vernacular architecture of Livadhia [in het Grieks]. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/11906>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/11906>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ΔΗΜΟΣ ΛΕΒΑΔΕΩΝ

ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Η ΛΙΒΑΔΕΙΑ

ΧΘΕΣ,

ΣΗΜΕΡΑ,

ΑΥΡΙΟ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΡΥΑΣ
5, 6, 7 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1997

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Εισήγηση των
AALEN F.: Prof. of Dublin University.
BINTLIFF J.: Dr of Durham University.
Ε. ΣΙΓΑΛΟΥ: Dr. of Durham University
SPOERRY P.: Dr of Cambridge Archaeological Unit.

Η παραδοσιακή, τοπική αρχιτεκτονική της Λιβαδειάς

Ανασκόπηση

Από το 1978 τα πανεπιστήμια του Cambridge και του Durham διεξάγουν εκτενείς έρευνες στα πλαίσια του Βοιωτικού Προγράμματος, με στόχο τη μελέτη της αρχαιολογίας και της ιστορίας του Νομού από την προϊστορική εποχή μέχρι σήμερα. Από το 1990 έχουμε στρέψει την προσοχή μας ιδιαίτερα στην Οθωμανική περίοδο και την εποχή μετά την Επανάσταση. Εγκαταλειμμένα χωριά μελετώνται με τη συλλογή και χρονολόγηση επιφανειακών θραυσμάτων από αγγεία, που θεωρούνται χαρακτηριστικά της περιόδου, την αποτύπωση σπιτιών - κυρίως ερειπίων - και την ανάλυση των φορολογικών καταλόγων (Εικόνα 1, 2: Απογραφή του 1466 και του 1687/8) σύμφωνα με τα Οθωμανικά Αυτοκρατορικά Αρχεία (η μελέτη των αρχείων διεξήχθη από τον Δρ. Μ. Kiel). Οι συγκεκριμένοι κατάλογοι παρέχουν πληροφορίες και για τα αστικά κέντρα της Θήβας και της Λιβαδειάς από το 15ο ως το 18ο αιώνα (Εικόνα 3: Στατιστικά στοιχεία του 16ου αιώνα για τη Λιβαδειά. Kiel: 1997, Πίνακας 1).

Προκαταρκτική Μελέτη των Παραδοσιακών Σπιτιών της Λιβαδειάς

Το 1992 ο Δρ. J.L Bintliff επισκέφτηκε την παλιά πόλη της Λιβαδειάς για να φωτογραφήσει μια σειρά παλιών σπιτιών. Η σύντομη επίσκεψη απέδειξε ότι υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός παραδοσιακών κτισμάτων. Γι' αυτό το λόγο αποφασίσαμε ότι το Πρόγραμμα έπρεπε να αφιερώσει μια εβδομάδα το 1993 σε μια πιο εκτεταμένη προκαταρκτική μελέτη της συχνότητας των παραδο-

σιακών σπιτιών και της ποικιλίας των τύπων στην παλιά πόλη. Τα αποτελέσματα της μελέτης θα επέτρεπαν να εκτιμηθεί αν ένα πιο λεπτομερές πρόγραμμα θα ήταν αναγκαίο για την καταγραφή των κτιρίων ως σημαντική πηγή για την κατανόηση της οικιστικής και δημογραφικής ανάπτυξης της Λιβαδειάς κατά τα τελευταία 500 χρόνια.

Η πλειοψηφία των παραδοσιακών σπιτιών που καταγράφηκαν ήταν κυρίως στην παλιά πόλη (*Εικόνα 4: Καταγραμμένα σπίτια*). Η παλιά πόλη είναι χτισμένη στις πλευρές δύο λόφων με ακανόνιστους δρόμους, που ακολουθούν την κλίση που έχουν οι πλαγιές και την πορεία του ποταμού. Άλλες απομονωμένες περιοχές με παραδείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής βρίσκονται στην καινούρια πόλη. Αυτές οι περιοχές σήμερα έχουν ενταχθεί στο σχέδιο πόλης, ενώ στο παρελθόν ήταν στα περιχώρα της.

Κατά τη σύντομη προκαταρκτική μελέτη του 1993 αναγνωρίστηκαν, τουλάχιστον, 32 παραδοσιακά κτίσματα, με ιδιαίτερο χαρακτήρα, σε 30 διαφορετικούς δρόμους. Τα κτήρια ανήκαν σε 5 κατηγορίες:

(1) Μακρυνάρι (*Εικόνα 5*)

Ο τύπος αυτός αποτελείται από σπίτια κατασκευασμένα από πέτρα, χωρίς λάσπη, που συγκρατιούνται με πλαίσια από ξύλο. Σε ορισμένες περιπτώσεις συναντάμε πελεκημένους «αγκωνάρια» από παρόλιθο στις συμβολές των κάθετων τοίχων των κτιρίων. Η καμινάδα είναι απαραίτητο στοιχείο της κατασκευής, ενώ τα κεραμίδια της σκεπής στηρίζονται πάνω σε καλαμωτές και λεπτά κλαδιά. Συχνά έχουν δύο δωμάτια και αυλή (*Εικόνα 6*) στην πλευρά με τις πόρτες και τα κύρια παράθυρα. Η κατηγορία αυτή είναι η πιο διαδεδομένη στα χωριά της Βοιωτίας, και είναι πολύ πιθανό ότι ήταν η τυπική απλή κατοικία ήδη από το 16ο αιώνα. Στο ένα δωμάτιο ζούσε η οικογένεια, ενώ το άλλο προοριζόταν για τα ζώα ή χρησιμοποιούνταν και σαν αποθήκη. Μακρυνάρια βρίσκονται κυρίως στην άνω παλιά πόλη και είναι πολύ πιθανό να αντικατοπτρίζει τις φτωχότερες γειτονίες της πόλης, που διατηρούσαν τις αγροτικές δραστηριότητες στις άκρες της πόλης της.

(2) Μικρό Μονώροφο Σπίτι (*Εικόνα 7*)

Γι' αυτή την πιο τετραγωνισμένη κατασκευή χρησιμοποιούνταν τα ίδια υλικά με το μακρυνάρι. Ίσως, όμως, να είναι αντιπροσωπευτική οικογενειών ή τμημάτων τους που δεν έχουν άμεση σχέση με αγροτικές εργασίες σε ιδιόκτητο αγρό, αλλά ενδεχομένως εργάζονταν για λογαριασμό άλλων. Τέτοιες κατοικίες είναι διάσπαρτες στην άνω και κάτω πόλη και χαρακτηρίζουν φτωχές κοινωνικές ομάδες.

(3) Μικρό Σπίτι με Ημιυπόγειο (*Εικόνα 8*)

Στις πλαγιές των λόφων της παλιάς πόλης αναπτύχθηκε ένας τύπος παραδοσιακής κατοικίας που εκμεταλλεύεται τη μορφολογία του εδάφους με την προσάρτηση ημιυπογείου στο μικρό μονώροφο σπίτι. Το είδος φαίνεται

ότι προήλθε από την ανάγκη προσαρμογής της κατοικίας στην κλίση της πλαγιάς και σε πολλές περιπτώσεις ο επιπρόσθετος χώρος του ημιυπογείου δε χρησιμοποιείται παρά μόνο ως αποθήκη ή για αγροτικές δραστηριότητες.

(4) Σπίτια με χαγιάτι ή Τούρκικης τεχντροπίας

Αυτά είναι διώροφα κτίρια, άλλοτε με χαγιάτι (στεγασμένο ανοιχτό ξύλινο μπαλκόνι) (Εικόνα 9) ή σαχνισί (κλειστό μπαλκόνι που προεξέχει). Το χαγιάτι είναι συνήθως μπαλκόνι που δεν βλέπει στο δρόμο, σε αντίθεση με το σαχνισί που συχνά προεξέχει πάνω από το δρόμο (Εικόνα 10). Και στις δύο περιπτώσεις τα πιο παλιά παραδείγματα είναι από ξύλο (σανίδες) και συνδετικό ασβέστη. Συνήθως το ισόγειο χρησιμοποιείται ως αποθήκη ή για εμπορικούς λόγους, ενώ ο όροφος αποτελεί την κυρίως κατοικία. Ο επάνω όροφος δεν επικοινωνεί με το ισόγειο και έχει ξεχωριστή εξωτερική ξύλινη ή πέτρινη σκάλα.

Είναι πιθανό το σπίτι με το χαγιάτι ή το σαχνισί να αντιπροσωπεύει τρεις διαφορετικές παραδόσεις. Η πρώτη είναι της απλής αγροικίας, στην οποία το χαγιάτι παρέχει σκιερό και ευάερο χώρο δίπλα στον κατοικήσιμο όροφο. Αυτός ο τύπος θα αποτελούσε μια καλή λύση δανεισμένη από την παράδοση και τις συνήθειες της επαρχίας για τα μικρά μονώροφα και τα σπίτια με ημιυπόγειο της πυκνοκατοικημένης πόλης. Η δεύτερη εκδοχή είναι των εμπορικών καταστημάτων στους στενούς δρόμους, όπου ο όροφος προεξέχει πέρα από την πρόσοψη του ισογείου και πάνω στο δρόμο, επεκτείνοντας έτσι το ζωτικό χώρο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα υπάρχουν στην οδό Στρατηγού Ιωάννη (Εικόνα 11) - στον παλιό εμπορικό δρόμο δίπλα στο ποτάμι - καθώς και δίπλα σε μια μικρή πλατεία (Εικόνα 12). Η τρίτη πιθανή παράδοση είναι αυτή που αναφέρεται επανειλημμένα από ταξιδιώτες του 19ου αιώνα - τα σπίτια Τούρκικης τεχντροπίας. Σε αυτά ο χώρος της κύριας κατοικίας είναι στον όροφο, που επεκτείνεται με σαχνισί συνδυάζοντας τον ιδιωτικό χαρακτήρα με θέα στο δρόμο ή χαγιάτι - στην απομονωμένη πλευρά της αυλής, που προοριζόταν για κοινωνικές συγκεντρώσεις. Ο όροφος μάλιστα ήταν χωρισμένος σε ξεχωριστά διαμερίσματα για τους άντρες και τις γυναίκες.

(5) Διώροφο ή Αστικό σπίτι

Είναι το πιο διαδεδομένο είδος παραδοσιακού σπιτιού στη Λιβαδεία. Ένα παράδειγμα, που ίσως χτίστηκε πριν από 200 χρόνια, είχε παρόμοια λιθοδρομή (Εικόνα 13) και διακόσμηση (Εικόνα 14) με τα μακρινά. Ένα πολύ νεότερο (- 100 χρονών) από πωρόλιθο και σχιστόλιθο έχει πιο προσεγμένη κατασκευή (Εικόνα 15). Μερικά έχουν αυλές και ξεχωριστές αποθήκες, γεγονός που μπορεί να υποδηλώνει πιο εύπορη κοινωνική ομάδα

εμπόρων και επαγγελματιών που διέθεταν αγροτικές εκτάσεις πέρα από τα όρια της πόλης. Τα διώροφα ή και τριώροφα σπίτια είναι αντιπροσωπευτικά μιας αστικής τάξης και η συγκέντρωσή τους, κατά προτίμηση, στην κάτω πόλη ίσως να υποδεικνύει κοινωνική διαφοροποίηση.

Προκαταρκτικά σχόλια για τη σχέση των ιστορικών περιγραφών της Λιβαδειάς και των υπαρχόντων αρχιτεκτονικών τύπων

Οι περιγραφές ταξιδιωτών, ήδη από το 17ο αιώνα, αναφέρουν δύο διαφορετικές όψεις της πόλης: μια πυκνοκατοικημένη και περιοχές κατοικιών με κήπους, ιδίως στην κοιλάδα πέρα από την πόλη (Cornelio Magno, 1674). Φαίνεται ότι η κεντρική εμπορική περιοχή γύρω από την οδό Στρατηγού Ιωάννου και το ποτάμι συμπίπτουν με την πρώτη περιγραφή, ενώ κήποι επικρατούσαν στην ημι-αγροτική περιφέρεια. Ο Leake σημειώνει στις αρχές του 19ου αιώνα ότι:

«Τα σπίτια της ήταν τριγυρισμένα από κήπους, τα οποία καταλάμβαναν πολύ χώρο στις απότομες υπώριες ενός υψώματος που στεφάνωνε ένα ερειπωμένο κάστρο».

Μια τάξη πλούσιων, Τούρκων και Ελλήνων, εμπόρων κατοικούσε διαρκώς - σύμφωνα με τις παλιότερες αναφορές - στην πόλη. Ο αυξανόμενος πληθυσμός και η ευημερία της πόλης οδήγησε στην καθιέρωση μητρόπολης, ήδη από το 17ο αιώνα (Rouqueville, 1826). Ο Dodwell γράφει το 1819 ότι: «οι Έλληνες είναι ισχυροί και πλούσιοι». Το 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα αναφέρεται ότι οι πλούσιοι συνήθιζαν να χτίζουν μεγάλα σπίτια «Τούρκικης» τεχνοτροπίας με σαχνισιά και χωριστά διαμερίσματα για τους άντρες και τις γυναίκες. Ο Leake (1835) γράφει:

«Η Λιβαδειά έχει ατμόσφαιρα μεγαλοπρέπειας περισσότερο από κάθε άλλη πόλη στη Βόρεια Ελλάδα, χωρίς να εξαιρούνται και τα Ιωάννινα. Αυτό οφείλεται εν μέρει στον τρόπο με τον οποίο είναι χτισμένα τα μεγαλύτερα Ελληνικά σπίτια ακολουθώντας Τούρκικα πρότυπα, με τεράστιες αίθουσες και στοές, τα οποία κυριαρχούν στις κατηφοριές του λόφου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτός ο τρόπος να κτίζονται τα σπίτια, αποτέλεσμα της Ελληνικής ματαιοδοξίας να μιμείται την Τούρκικη μεγαλοπρέπεια, αν και ευχάριστος το καλοκαίρι, ελάχιστα ταιριάζει σε τόπο που ο χειμώνας είναι μεγάλος και βαρύς».

Παρόμοια σπίτια υπήρχαν και στις όχθες του ποταμού κατά την περιγραφή του Walker (1803). Το 19ο αιώνα η Ελληνική αστική τάξη αρχίζει να υιοθετεί Δυτικά πρότυπα. Καθιερώνονται τα διώροφα αστικά σπίτια, χρησιμοποιώντας αρχικά παραδοσιακές μεθόδους (λίθινες κατασκευές). Οι αλληπάλληλες επιθέσεις των Τούρκων στα τελευταία χρόνια του Πολέμου της Ανεξαρτη-

σίας προκάλεσαν σοβαρές ζημιές στις ιδιοκτησίες, αν και περιγραφές της πόλης, λίγα χρόνια μετά, αναφέρουν ότι μερικές περιοχές σώθηκαν, όπως π.χ. ο δρόμος του παζαριού (Brandis, 1842). Το γεγονός αυτό πιθανώς σημαίνει ότι τα παλαιότερα κτίσματα που σώζονται σήμερα είναι της Οθωμανικής περιόδου. Και πραγματικά η ασυνήθιστη διατήρηση μέρους του Ομάρ Τζαμί ως ανθοπωλείου ενισχύει αυτή την πιθανότητα (Εικόνα 16). Η πόλη έφτασε τους 10.000 κατοίκους κατά την ύστερη Οθωμανική περίοδο, αλλά το 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα μειώθηκε στους 5.000 κατοίκους μέχρι την πρόσφατη απότομη αύξηση. Το γεγονός αυτό επέτρεψε τη διάσωση κτιρίων που διαφορετικά θα απειλούνταν από την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη που παρατηρείται σε άλλες πόλεις.

Συμπεράσματα: Προτάσεις για Μελλοντική Μελέτη σύμφωνα με τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής μελέτης

Δείξαμε ότι η Λιβαδειά διαθέτει σημαντικό αριθμό παραδοσιακών κτιρίων, τα οποία συγκεντρώνονται στην παλιά πόλη (Εικόνα 17). Παράλληλα, υπάρχουν ορισμένα στην καινούρια πόλη, τα οποία υποδηλώνουν την αγροτική φύση της περιοχής σε προηγούμενες περιόδους. Είναι εμφανές ότι αυτά τα ιστορικά σπίτια είναι ενδεικτικά της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας της πόλης κατά την ανάπτυξή της τα τελευταία 200-400 χρόνια. Συνήθως αυτά τα σπίτια διατηρούνται σε μικρούς θύλακες (Εικόνα 18, 19) περιτριγυρισμένα από τσιμεντένιες κατασκευές. Το ερώτημα που προκύπτει είναι: «Ποιος είναι ο λόγος εξ αιτίας του οποίου διατηρήθηκαν;» Πρώτα απ' όλα η παλιά πόλη με το πολύπλοκο σχέδιο είναι ακατάλληλη για σύγχρονη αστική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να έχει χάσει τον πρωτεύοντα ρόλο που είχε στο παρελθόν. Εξάλλου, τα σπίτια αυτά ανήκουν σε ανθρώπους μεγάλης ηλικίας (Εικόνα 20) χωρίς τα μέσα να τα ανανεώσουν.

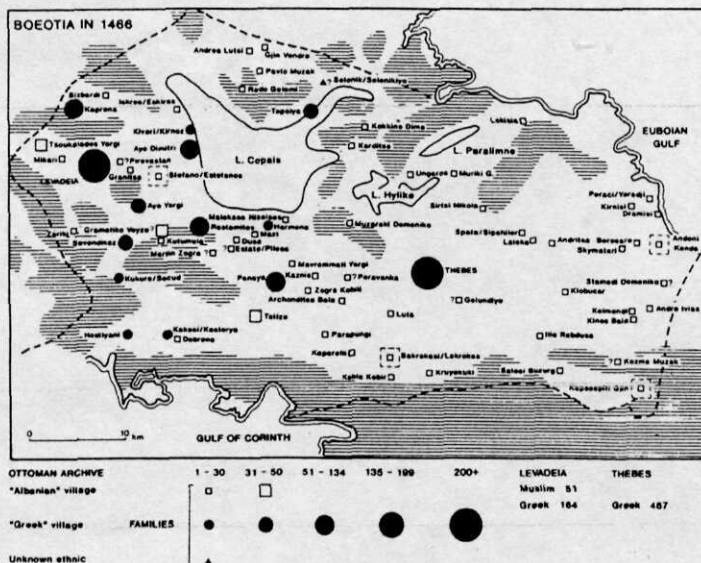
Προτού τα τελευταία αυτά παραδείγματα καταστραφούν, είναι αναγκαίο να αποτυπωθεί η ακριβής θέση του καθενός, να φωτογραφηθούν και να σχεδιαστούν τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα του κάθε τύπου, καθώς και όποια παρέχουν πληροφορίες για την χρονολογία και τον οικονομικό ρόλο των κατοίκων τους.

Το Βοιωτικό Πρόγραμμα ετοιμάζει μια πρόταση προς το δήμαρχο της Λιβαδειάς για πρόγραμμα συνεργασίας με στόχο την καταγραφή και τη σχεδίαση όλων των ιστορικών κτιρίων της πόλης. Η μελέτη θα είναι πολύτιμη τόσο για την καταγραφή και συντήρηση σπιτιών - τα οποία πιθανώς σύντομα να καταστραφούν - όσο και για τις πληροφορίες που θα παρέχει όσο αφορά την ιστορία των κατοίκων της Λιβαδειάς στη διαδοχή των εποχών. Στη Λιβαδειά, όπως και σε άλλες πόλεις, υπάρχει η τάση να θεωρούνται διατηρητέα τα νεοκλασικά (Εικόνα 21). Αυτά είναι μεταγενέστερα και δεν αντιπροσωπεύουν την παραδοσιακή αρχιτεκτονική των πόλεων. Υπάρχει βέβαια αυξανόμενο ενδιαφέρον στην τοπική κοινωνία της Λιβαδειάς για την

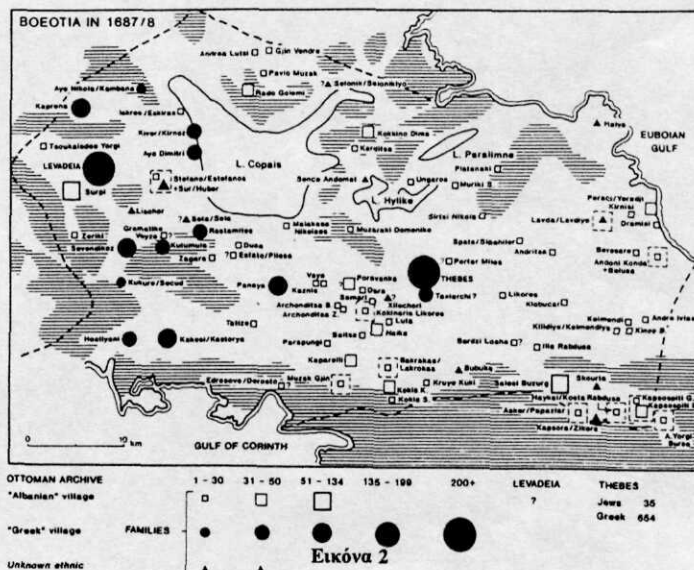
οικιστική κληρονομιά και ελπίζουμε ότι ένα τέτοιο σχέδιο θα καταγράψει σπίτια που στέκονται ακόμα, πριν είναι πολύ αργά, και θα συμβάλει στη διατήρηση τμήματος αυτής της κληρονομιάς για τις επόμενες γενιές.

Βιβλιογραφία:

- Brandis, C.H. 1842 «Mittheilungen uber Griechenland», Leipzig
- Dimitsandou - Kremesiz, A. 1986 «Attica», in *Greek Traditional Architecture by Philippides, D.*, Athens: Melissa Publishing House
- Dodwell S.E. 1819 «A Classical and Geographical Tour through Greece during the Years 1801, 1805 and 1809», London
- Kiel, M. and 1997 «The rise and decline of Turkish Boeotia, 15th - 19 th century», in *Recent Developments in the History and Archaeology of Central Greece* by J.L. Bintliff, Oxford: Tempus Reparatum, pp. 315-358
- Leake, W.M. 1835 «Travels in Northern Greece», London: J. Rodwell
- Magno, C. 1674 «Relazione della cita d' Athene, colle Provincie dell' Attica, Focia, Beozia, e Negroponte, ne'tempi, che furono queste passeggiate da Cornelio Magno», Permegiano
- Pouqueville, F.C.H.L. 1826 «Voyage de la Grece», Paris

Εικόνα 1

Η Εξάπλωση της πόλης της Λιβαδειάς 1466-1570

(M. Kiri 1997, σελ. 315-318, Γνωστός 1)

	Μουσουλμάνοι			Χριστιανοί		
	Νοικοκυριά	Εργέντες	Χήρες	Νοικοκυριά	Εργέντες	Χήρες
1466	51	11	13	164	25	27
1506	70	8		317	39	24
1521	96	9		430	91	35
1540	154	17		412	140	93
1570	210	45		542	110	101

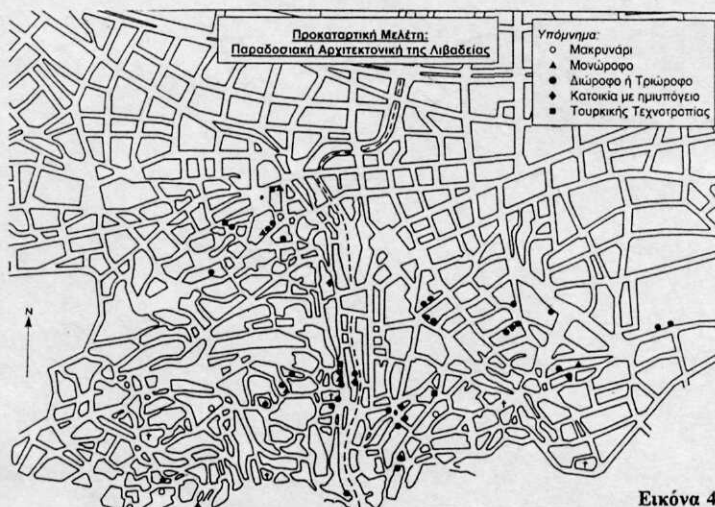
	Μύλοι	Βιοτεχνίες Τάσος
1466	2	4
1506	16	6
1570	22	11

	Παραγωγή Κρασιού	Λίτρα ανά νοικοκυριό
1506	51.154 λίτρα	128 λίτρα
1540	129.769 λίτρα	217 λίτρα
1570	189.538 λίτρα	242 λίτρα

	Παραγωγή Ριζιού
1540	19 Νοικοκυριά Μουσουλμάνων 53 Νοικοκυριά Χριστιανών
1570	62 Νοικοκυριά Μουσουλμάνων 69 Νοικοκυριά Χριστιανών

	Μερίδιον του Κράτους από την παραγωγή ριζιού στη Λιβαδειά
1506	~13.875 εκιά 5510 Ακσε
1570	~64.125 εκιά 30.780 Ακσε

Εικόνα 3

Εικόνα 4

Εικόνα 5

Εικόνα 6

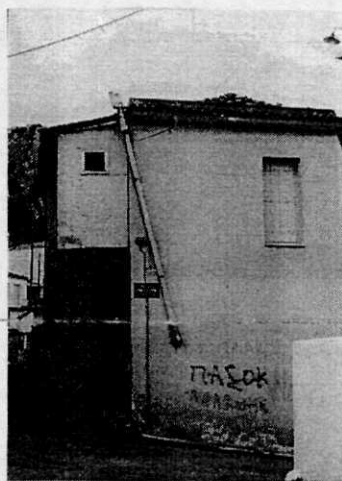
Εικόνα 7

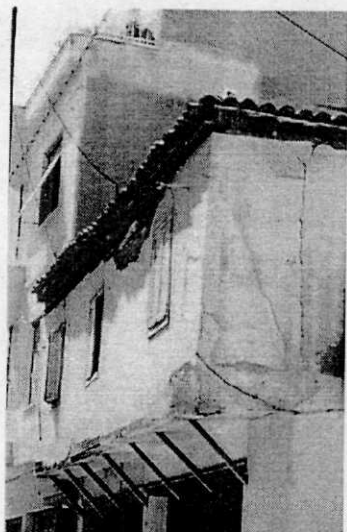
Εικόνα 8

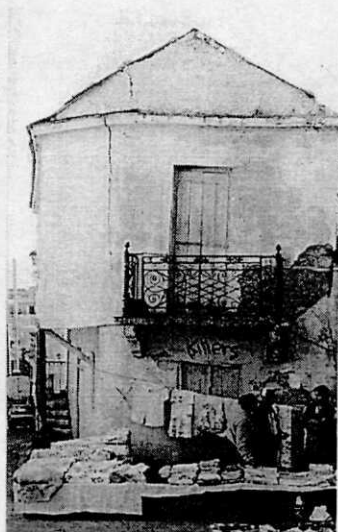
Εικόνα 9

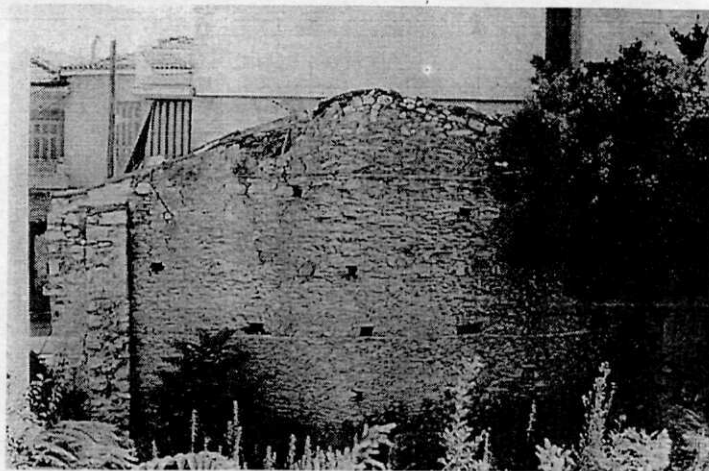
Εικόνα 10

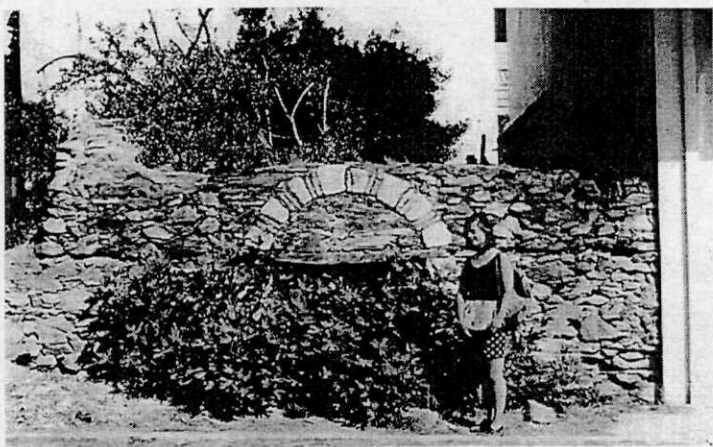
Εικόνα 11

Εικόνα 12

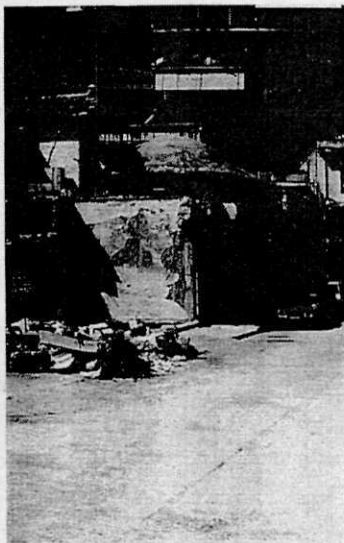
Εικόνα 13

Εικόνα 14

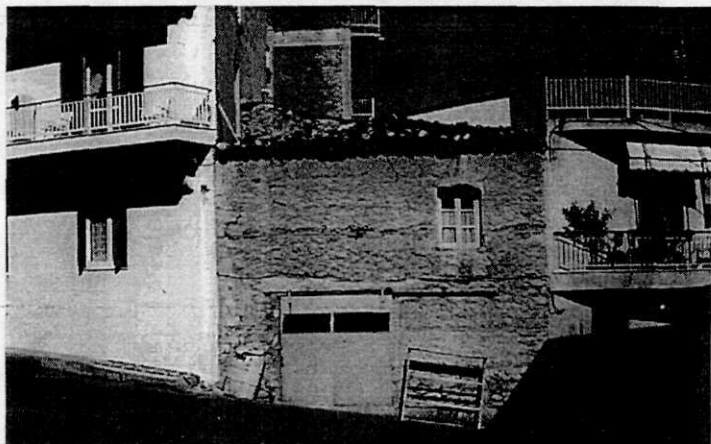
Εικόνα 15

Εικόνα 16

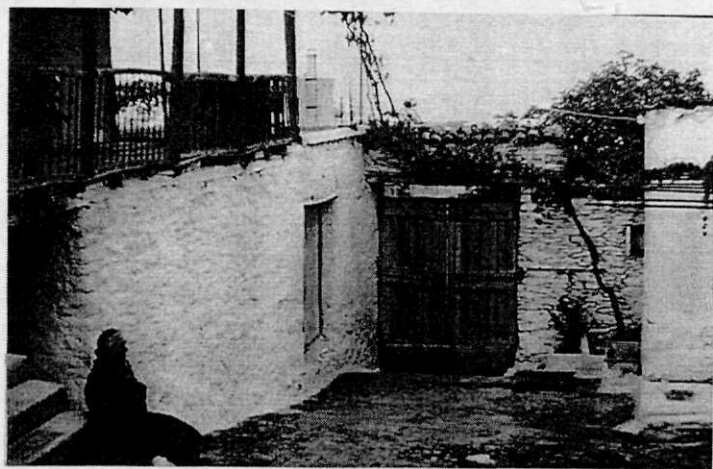
Εικόνα 17

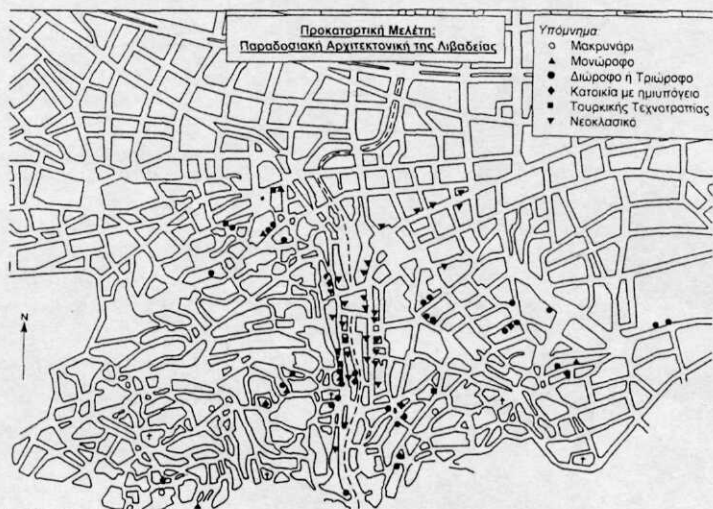
Εικόνα 18

Εικόνα 19

Εικόνα 20

Εικόνα 21